

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Pojetí vzdělance v díle Jana Amose Komenského

Eliška Hromádková

Bakalářská práce

2018

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Eliška Hromádková**
Osobní číslo: **H15219**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Pojetí vzdělance v díle Jana Amose Komenského**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Předmětem bakalářské práce je pojetí "vzdělance" v Komenského spisech věnovaných filosofii výchovy, pansofii a universální nápravě. Bakalářská práce se postupně zaměří k těmto tématickým okruhům: 1) lidskost jakožto cíl vzdělávání; 2) rysy vzdělaného člověka a vzdělaného národa; 3) vztah vzdělání, mravnosti a zbožnosti; 4) křesťanská pansofie jako cesta k pravé moudrosti; 5) vzdělání jako věc lidská; 6) úloha vzdělanců v programu universální nápravy věcí lidských.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- J. A. Komenský: Obecná porada o nápravě věcí lidských sv. I-III, Praha: Svoboda 1992**
J. A. Komenský: Vybrané spisy, sv. II, Praha: Stát. ped. nakl., 1962
J. A. Komenský: Vybrané spisy, sv. IV, Praha: Stát. ped. nakl., 1966
J. A. Komenský: Předehra pansofie: Objasnění pansofických pokusů, z latinského originálu Pansophiae praeludium a Conatuum pansophicorum dilucidatio přeložila, komentovala a předmluvu napsala Markéta Klosová, Praha: Academia, 2010
J. A. Komenský - odkaz kultuře vzdělávání, ed. S. Chocholová et al., Praha: Academia, 2009
Jan Patočka: Komeniologické studie I-III, Praha: OIKOYMENH, 1997-2003
Klaus Schaller: Comenius 1992. Gesammelte Beiträge zum Jubiläumsjahr, Sankt Augustin: Academia Verlag 1992.
Radim Palouš: Komenského Boží svět, Praha: Stát. ped. nakl., 1992

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Věra Schifferová, CSc.**
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **1. května 2016**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. června 2017**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 28. 6. 2018

Eliška Hromádková

Poděkování

Mé velké díky patří PhDr. Věře Schifferové CSc. za cenné rady, ochotu, trpělivost a čas, který mi věnovala.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá pojetím "vzdělance" v Komenského spisech věnovaných filosofii výchovy, pansofii a universální nápravě. První kapitola je zaměřena na cíl vzdělávání, kterým je lidskost. Ta byla porušena, proto je nutná její náprava, která má být provedena vzděláním a výchovou. V druhé kapitole jsou uvedeny základní rysy vzdělaného člověka a vzdělaného národa. Protože vzdělaný národ je také národem šťastným, je zde také zmíněna cesta k takovému národu. Třetí kapitola pojednává o vztahu mezi vzděláním, mravností a zbožností. Pozornost je věnována rovněž jednotlivým stupňům škol, které Komenský stanovil a požadavkům, které kladl na universálního učitele. Tématem čtvrté kapitoly je křesťanská pansofie jako cesta k pravé moudrosti. Pansofie neboli vševěda má umožnit vytvoření dokonalé pedagogické teorie a také se má stát obsahem dokonalého vzdělání. Pátá, poslední kapitola, zachycuje vzdělání jako věc lidskou. Vedle vzdělání jsou představeny zbylé dvě věci lidské - politika a náboženství. Součástí poslední kapitoly je také termín "nová obecná filosofie", který se má stát základem nového osvíceného věku.

KLÍČOVÁ SLOVA

J. A. Komenský, vzdělání, výchova k lidství, pansofie, universální náprava

TITTLE

The Concept of "Educated" at the Work by J. A. Comenius

ANNOTATION

This Bachelor Thesis discusses the term "educated" in Comenius' works dedicated to the philosophy of education, pansophy and universal improvement. The first chapter focuses on the goal of education, which is humanity. It was violated; therefore, improvement is necessary, which should be executed through education and training. The second chapter concerns the main features of an educated individual and educated nation. Since an educated nation is also a happy nation, a way to such a state is mentioned here as well. The third chapter discusses the relationship between education, morality and religiousness. Individual stages of education which Comenius set and the requirements which he put on a universal

teacher are regarded in this part as well. The topic of the fourth chapter is Christian pansophy a way to the real wisdom. Pansophy, meaning omniscience, is meant to allow the creation of the perfect educational theory and also become the object matter of perfect education. The fifth chapter captures education as a human matter. In addition to education, the remaining two human matters are introduced – politics and religion. Another part of the last chapter is also the term “new general philosophy”, which is meant to become the basis of the new enlightened age.

KEYWORDS

J. A. Comenius, education, education for humanity, pansophia, universal improvement

OBSAH

ÚVOD	9
1. Lidskost jakožto cíl vzdělávání	10
2. Rysy vzdělaného člověka a vzdělaného národa	14
Vzdělaný duch	15
Vzdělaný národ	17
3. Vztah vzdělání, mravnosti a zbožnosti	21
4. Křesťanská pansofie jako cesta k pravé moudrosti	25
5. Vzdělání jako věc lidská	28
ZÁVĚR	33
BIBLIOGRAFIE	34

ÚVOD

Jan Amos Komenský vstupuje do dějin filosofie jako vychovatelský reformátor a filosof výchovy. Jeho pedagogika je filosofická a zároveň jeho filosofie je bezpochyby spjata s pedagogikou.¹ Jiří Klíma ve své knize *Věčně živý Komenský* uvádí: „Je třeba čas od času vraceti se k jejich čistým slovům, k jejich osobnostem i myšlenkám.“² Navrátit se ke Komenského vychovatelským myšlenkám by měl každý člověk, jelikož výchova je věcí každého jedince, nejen v pozici vychovávaného, ale i vychovatele.

Zájem o vychovatelskou činnost se u Komenského objevuje již v mládí. Jeho snahou bylo napomoci zvýšení domácí vzdělanostní úrovně. Bezpochyby u vychovatelských základů Komenského sehrál zásadní roli i vliv J. H. Alsteda a encyklopedismu. Jedním z prvních zásadních pedagogických děl Komenského je *Velká didaktika*, kde je zachycena kostra výchovné soustavy. Jeho myšlenky stále nabývaly na universalitě, což vyvrcholilo v sedmidílném spise *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Jedná se o nejrozsáhlejší dílo, na kterém Komenský začal pracovat ve svých 52 letech ve Švédsku. O universální výchově, která představuje celoživotní proces člověka, je pojednáno zejména ve čtvrté části s názvem *Pampaedie*.

Výchova a vzdělání pro Komenského jakožto hluboce věřícího křesťana jsou také přípravou pro vyšší život. Komenský se dokonce vyjádřil: „vše, co jsem napsal pro mládež, psal jsem ne jako pedagog, ale jako theolog“.³ Komenského základ pedagogiky je výrazně filosoficko-náboženský. Radim Palouš v knize *Komenského Boží svět* uvádí, že výchova je spojení se s Bohem a tudíž je cestou, jak překonat náboženský rozvrat.⁴

Komenského výchovou se podrobně zabýval i Jan Patočka. Oceňoval především jeho snahu vychovat člověka k opravdovému lidství. Jelikož lidskost je otevřenost duše pro nápravu všech věcí.⁵ Pro Patočku byla podstatou Komenského výchovy láska k člověku. Je dokonce přesvědčen, že láska k člověku je patos Komenského výchovy. Jedině výchova dokáže

¹ Srv. Soudilová V., Ke komeniologickému odkazu Jana Patočky, in: Soudilová, V. – Palouš, R., *Comenius redivivus: Příspěvky k filosofii výchovy*, Praha 1991, s. 17–96.

² Klíma J., Úvod – přednáška J. J. Pestalozzi a dnešní ideály výchovné, in: *Věčně živý Komenský*, Praha, Česká grafická unie 1941, s. 10.

³ Komenský J. A., *Opera didactica omnia*. Pragae: Aedibus Academiae scientiarum bohemoslovenicae 1957, tomus II, pars IV, s. 28: „Ego quae pro Juventute scripsi, non ut Paedagogus scripsi, sed ut Theologus.“ Viz též in: Palouš R., *Komenského Boží svět*, Praha 1992, s. 64.

⁴ Srv. Palouš R., *Komenského Boží svět*, cit. vyd., s. 5.

⁵ Srv. Patočka J., *Lidskost Komenského*, in: *týž, Komeniologické studie III*, ed. Schifferová V., Praha, OIKOYMENH 2003, s. 486.

v člověku nahradit démona láskou.⁶ Proto láskyplnou výchovou a vzděláním se člověk má stát skutečným vzdělancem.

1. Lidskost jakožto cíl vzdělávání

Význam pojmu vzdělání je historicky proměnlivý. Je neodmyslitelně spjat se společenskou a politickou situací, kulturou, náboženstvím té či oné doby. Mám za to, že v současnosti je vzdělání převážně pojímáno utilitárně. Důraz je kladen především na profesní uplatnění. Od vzdělání se očekává, že člověku zajistí lepší budoucnost, a to zejména v oblasti finančního zabezpečení. Je otázkou, zda současné vzdělání neopomíjí etickou výchovu člověka. Pokusím se představit pojetí vzdělání z hlediska Jana Amose Komenského, pro něhož etická výchova je samozřejmou součástí vzdělání.

Jan Patočka ve stati *Jan Amos Komenský a dnešní člověk* upozorňuje, že problém, který si Komenský položil, byl sám člověk. Rovněž zdůrazňuje, že Komenský nechápal člověka jako věc mezi ostatními věcmi. „Člověk nikoliv jako prostředek - nikoli jako věc, a věc je vždy prostředek - musí být tedy jednak zachycen ve své lidskosti..."⁷ To, že člověk je zde na zemi, tedy existuje, ještě neznamená, že je opravdu lidský. Lidským se člověk má, respektive musí, stát. Z toho vyplývá, že lidskost není fakt, který automaticky přichází s člověkem, ale možnost, kterou je nutno vykonat. Jak člověka učinit opravdu lidským? Patočka byl přesvědčen, že hlavní cestou k lidskosti je vzdělání a výchova, které pro Komenského znamenají páteř života.⁸

Komenský jakožto křesťanský myslitel věřil, že člověk byl stvořen Bohem, jako jeho nejdokonalejší výtvar, jako *imago Dei*. Stvořením nejdokonalejším je také proto, že v sobě obsahuje podstaty všech jiných stvoření. V *Didaktice* Komenský píše: ... v člověku všecka hmota světová, všechny tvary a stupně tvarů jsou sneseny jakoby na jednu hromadu, aby vyjádřily celé umění božské moudrosti."⁹ Proto úlohou člověka je stát se vládcem viditelného

⁶ Srv. Tamtéž, s. 488.

⁷ Patočka J., Jan Amos Komenský a dnešní člověk, in: týž, *Komeniologické studie II*, ed. Schifferová V., Praha, OIKOYMENH 1998, s. 354.

⁸ Srv. Tamtéž.

⁹ Komenský J. A., *Didaktika velká*, přel. Augustin Krejčí, Brno, Komenium 1948, s. 24.

světa a pomocníkem božím. Byť mnohdy nedisponuje větší tělesnou zdatností, než nižší tvorové, zvířata, převyšuje je rozumem, řečí a svobodným jednáním.¹⁰

Vzdělání a výchova jsou pro Komenského prostředkem, jak vyvést člověka ze situace upadlosti, do které se dostal v důsledku prvotního hříchu. Tímto činem zklamal důvěru, kterou do něj Bůh vložil, zneužil svou svobodnou vůli, a také přenesl prvotní hřích na každého dalšího člověka, který přijde na svět.¹¹ Komenský neustále připomíná, že člověk se s tímto prvotním hříchem rodí, ale jakožto obraz boží je schopen nápravy. Z toho je patrné, že Bůh na člověka nezanevřel, i když ho vyhnal z Ráje. Dal mu druhou možnost tím, že stvořil svět, do kterého člověk z Ráje přišel, aby nezahynul. Příchod do „nového“ světa pro člověka nepředstavoval pouze ztrátu tělesného, ale také duchovního Ráje, který pro něj má mnohem hlubší hodnotu. Člověk se najednou ocitá v prostoru, kde nic nemá nadosah, ve světě plném nástrah a nejistoty. Bůh sice člověka potrestal, ale zároveň v něm stále vidí to božské světlo, které mu dává naději na nápravu.¹² Ovšem chopil se člověk zodpovědně druhé šance, kterou mu Bůh dal? Je jeho snahou získat si zpátky jeho důvěru? Komenský je přesvědčený, že nikoliv. Celý svět je naruby, veškeré hodnoty jsou přetočené. Lidské cíle jsou přizpůsobeny pohodlí a odpovídají, podle Jana Patočky, „zkomolenému lidství“. V důsledku narušeného božského řádu, nic není na svém místě, božský řád vystřídal chaos a zmatek. Proto ve světě převládá marnost a trápení, jelikož chaos a neuspořádanost nemohou přinést nic jiného. *Rozumnost (sapientia)* vystřídala tupost. *Opatrnost (cautio)*, která je klíčem k věčnosti, nahradilo zapomínání, jak na ni samu, tak i na smrtelnost. Což je způsobeno lidskou oddaností pozemským věcem. Lidé si nejsou vědomi toho, že před Bohem jim žádné pozemské ani materiální bohatství nebude nic platné. Již ve spisku *Listové do nebe*, Komenský upozorňuje, že Boha nezajímá naše hmotné bohatství, nýbrž to vnitřní, které na pozemských věcech není nikterak závislé. A nejpodstatnější je, že místo *moudrosti (sapientia)*, díky níž poznáváme to nejlepší, které si také volíme a konáme, nastalo odvrácení od Boha.¹³ Komenský opakovaně připomíná, že to nemůže přinést nic jiného než zkázu, jelikož Bůh je zdrojem všeho, co jest. Z toho důvodu je Komenský natolik znepokojen celou touto situací, je si vědom následků, které to může přinést.

¹⁰ Srv. Komenský J. A., Pansofie, in: týž, Vybrané spisy IV, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1966, s. 203–206.

¹¹ Srv. Komenský J. A., Didaktika velká, cit. vyd., s. 25.

¹² Srv. Tamtéž, s. 24.

¹³ Srv. Tamtéž, s. 25–27.

Situace je podle Komenského o to více znepokojující tím, že právě ti, kdo mají být nositeli světla, ať už jde o učitele, církevní představitele či politiky, jsou spíše šířiteli temnoty. Tato temnota pak způsobuje to, že místo lásky a upřímnosti vládne nenávist, která pak vede např. k válkám. Místo spravedlnosti převládá křivda a krádeže. Místo čistoty, zvrácené myšlenky, řeči i činy atd. A když už se někde (u někoho) najde něco pravdivého, dobrého nebo třeba spravedlivého, tak jen z poloviny, sic tam nějaké světlo je, avšak to spíše jen tak plápolá, než hoří.¹⁴ Myšlenky o porušeném či odcizeném lidství známe již z Komenského útěšných spisů, a to zejména z *Labyrintu světa*, který - jak o tom psal Patočka - je ve skutečnosti „labyrintem zkomoleného lidství“.¹⁵ Slovy Jana Patočky: „Je to ten svět lidství, jak se dnes říká, odcizeného, jemuž vládne královna Marnost, která si říká moudrost, ta královna, která posílá každému, kdo se chce vyznat v jejím království, vstříc průvodce, který ho spoutá povrchní všetečností, a tlumočníka, který má jméno Mámení - ti dva mu vyženou z hlavy každý nával opravdovosti, zapletou ho do tisícového rozptýlení a nasadí mu brýle klamu, aby všechno viděl docela opačně, než jaké to je ve skutečnosti. ... Učiní ho ješitným a pyšným na svůj stav, takže nevidí jeho problémy a ošidné stránky. Učiní ho falešně namyšleným na vědění a dovednost, které neexistují.“¹⁶ Jak se dostat z tohoto labyrintu ven? Co je potřebné k tomu, aby odcizené lidství bylo zpátky uchopeno v jeho původním stavu?

Podle Komenského je východiskem z labyrintu výchova. To znamená vyvedení člověka z bludiště k řádu, což je zároveň přípravnou půdou pro směřování k absolutnímu. Výchovou bude do člověka vložen harmonický řád, který zaručí, že v něm bude vždy převládat světlo nad temnotou a pak bude možná náprava. Výchova je cestou z labyrintu k absolutnímu, tedy k Bohu, je cestou od zdání k bytí, od bludu k pravdě a od nepořádku k řádu.¹⁷ Cílem lidské touhy zdokonalovat se, která je přirozeností člověka, je podobnost Bohu. Byť se jim člověk nikdy nemůže stát, touží mu být alespoň podoben. Nejen to, výchova je také přípravou člověka pro lepší a vyšší život.¹⁸ Komenský varuje, že jsme bytostí smrtelné a Bůh přijme do svého věčného království právě ty, kteří si to na základě svého pozemského pobytu zaslouží. U Posledního soudu Bůh o člověku rozhodne na základě jeho vnitřních hodnot. Z toho vyplývá, jak uvádí Jan Patočka, že výchova není marná, jelikož je procesem

¹⁴ Srv. Tamtéž, s. 27.

¹⁵ Srv. Patočka J., *Lidskost Komenského*, cit. vyd., s. 486.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Srv. Patočka J., *Didaktika a pansofie*, cit. vyd., s. 152–153.

¹⁸ Srv. Tamtéž, s. 147.

nejpodstatnějším a nese v sobě vše - je cestou až k absolutnu. Je proměnou, která nutně obsahuje překonávání a vede nejen k sebezdokonalení, ale také k nápravě.¹⁹

Jan Patočka byl toho názoru, že podle Komenského je nutné si ujasnit také to, že výchova nevkládá do člověka něco, co sám nemá, ani ho nevede směrem, který nezná. Výchova je rozvojem toho, co je v člověku již přítomno, tedy předem dané.²⁰ Patočka dále uvádí, že výchovou je potřeba rozvinout semena pravdy, která jsou vtištěna do lidské mysli.²¹ S tím souvisí také fakt, že primární snahou člověka je dosažení lásky, krásy, dobra, míru atd. I přes to, že se mu jich vždy nemusí podařit dosáhnout, není jeho přirozeností touha po nenávisti, bídě, bolesti nebo smutku.²²

Lidskost byla porušena a je nutná její náprava. Jakým způsobem bude provedena? Skrze vzdělání, které člověka dovede zpět k původnímu lidství, umožní mu napravit vztah k sobě, věcem a Bohu. Proto cílem výchovy a vzdělání se stává zapomenuté lidství. Komenský představuje ještě vedlejší cíle výchovy. Těmi jsou *teorie (theoria)*, *praxe (praxis)* a *užití (chrésis) věcí*.²³ Tato trias se u Komenského vyskytuje např. v *Pampaedii*, kde byl postup od teorie přes praxi k chrésis doporučen jako jediná metoda Všeškolsství (*Panscholia*) a Všeučitelství (*Pandidascalía*).²⁴ Byl si jist tím, že každý člověk je vzdělavatelny, ale musí se zvolit správná metoda. Ve vzdělání se má postupovat následně: nejdříve je nutné se zaměřit na teoretické vzdělání a posléze na praktickou část. Pokud je člověk vzděláván pouze teoreticky, tak nikdy jeho vzdělání nebude celistvé, je zapotřebí zahrnout do vzdělání i kvalitní praxi, kde si student vyzkouší své vědění v činnosti. Teorii a posléze praxi se člověk učí, jak pro svůj užitek, tak i svého okolí.²⁵ K chrésis Komenský ve *Východisku labyrintů* dodává: „To jest vědět všude a vždycky ... k čemu slouží toto vědění a umění, aby bylo zajištěno oprávnění využití věcí. Zkrátka, aby se nevyučovalo, neučilo, nevědělo marně, pouze ze zvědavosti, proto, aby se to vědělo, nýbrž za účelem dovednosti, aby se to uskutečňovalo. A opět nejen proto, aby se to uskutečňovalo k neužívání nebo zneužití, nýbrž ke krásnému, závaznému a život uchovávacímu užitku.“²⁶ Tak jak je známo ze sókratovsko-platónské tradice, že každý jedinec má své místo v obci (*polis*), tak i Komenský vyžaduje, aby

¹⁹ Srv. Tamtéž.

²⁰ Srv. Tamtéž, s. 158.

²¹ Srv. Tamtéž.

²² Srv. Tamtéž, s. 151.

²³ Srv. Komenský J. A., Pansofický vychovatel, in: týž, *Východisko ze školských labyrintů na volné prostranství*, přel. Patočka J., Praha 1956, s. 41.

²⁴ Srv. Komenský J. A., *Spisy o první filosofii*, ed. Balík V., Schifferová V., Praha, OIKOYMENH 2017.

²⁵ Srv. Komenský J. A., *Pampaedie*, cit. vyd., s. 310–311.

²⁶ Komenský J. A., *Východisko z labyrintů*, cit. vyd., s. 415.

každý ve společnosti zastával jisté postavení. Každý člověk má vlohy pro jiné zaměření, kterým přispívá ku prospěchu celku. Nejen, že vybranou činností koná pro svůj užitek, ale také pro užitek druhých, jelikož vzdělanec nemyslí pouze na potřeby své, ale i druhých. Tedy teorie poskytne nutné vědění o jsoucnu, praxí bude toto vědění ověřeno a doplněno a užitek umožní vybírat si vždy dobré a vyvarovat se zlu.²⁷ Z toho je patrné, že pro Komenského není vzdělání pouhou přípravou pro budoucí povolání, ale cestou k naplnění lidství. Představuje sebezpřekonávání, převrat, proměnu, sebepoznání, znovunalezení vztahu s Bohem, vstup do věčného božího království, nápravu celého lidského pokolení.²⁸ Nese význam mnohem hlubší, než by se na první pohled mohlo zdát.

Komenského nadhled se neprojevuje pouze v pojetí výchovy a vzdělání, ale také v universalitě, které chce dosáhnout. V jejím rámci pozvedá vzdělání na nejvyšší úroveň a vytváří universalní vzdělávání neboli *pampaedii*.²⁹ Universalnost je vyjádřena slovem *pan; paideia* je řecký výraz pro vzdělání a výchovu. Na základě toho mají být vzdělávání *všichni, všemu a všestranně* (lat. *omnes, omnia, omnino*). Jedině universalnost vzdělání, umožní pojmout svět v jeho celistvosti, a tím mu porozumět a náležitě se v něm pohybovat a jednat. Částečnost vždy vede ke zmatkům, a proto se odchyluje od světla k temnotě. Pokud cílem vzdělání je náprava lidství, pak musí být vzdělání všichni bez rozdílu, tzn. bez ohledu na věk, společenské postavení, náboženskou víru atd. Protože částečnost vede ke zmatkům, budou lidé vzdělávání ve všem, což jim umožní rozeznávat mezi dobrem a zlem, komunikovat s každým o všem, ale také lépe porozumět Bohu.³⁰ *Omnino*, veskrze, Komenský připojuje až později v *Pampaedii*. Patočka výrazu *omnino* věnoval značnou pozornost a vkládal do něj význam „neklamně“ či „pravdivě“.³¹ Tedy všestranné vzdělávání zaručí, že cílem bude pravda, rozumnost a moudrost, tři božské vlastnosti, které člověk jakožto *imago Dei* zrcadlí.³²

2. Rysy vzdělaného člověka a vzdělaného národa

Pojem vzdělání u Komenského odhaluje hlubší theologické a filosofické základy jeho pedagogiky. Komenský chápe vzdělání nejenom jako formování člověka s cílem schopnosti výkonu nějaké sociální funkce, ale je pro něj něčím mnohem zásadnějším. Je cestou

²⁷ Srv. Tamtéž.

²⁸ Srv. Patočka J., *Didaktika a pansofie*, cit. vyd., s. 159.

²⁹ Srv. Komenský J. A., *Pampaedie*, cit. vyd., s. 268.

³⁰ Srv. Tamtéž.

³¹ Srv. Patočka J., *Vývoj pedagogického myšlení Komenského*, cit. vyd., s. 95.

³² Srv. Komenský J. A., *Pampaedie*, in: *týž, Vybrané spisy IV*, cit. vyd., s. 268–269.

k naplnění pravého lidství člověka. Aby se člověk stal opravdovou lidskou bytostí, musí se stát obrazem božím. Jako obraz Boha zrcadlí božské vlastnosti, mezi které nepochybně patří rozumnost a moudrost. Rozum (*intellectus*) je pro Komenského lidskou přirozeností neboli touhou vědět vše pravdivě.³³ Člověku umožňuje cestu k moudrosti, která utváří jeho lidství. Moudrost (*sapientia*) je rozumovým světlem v duši, jelikož světlo je pro Komenského oživujícím principem.³⁴ Právě rozum a moudrost vytvářejí odlišnost mezi člověkem a zvířetem. Člověk zvířata převyšuje díky vynikajícím vlastnostem duše, skrze něž věci chápe (*rozum*), rozhoduje o nich (*vůle*) a disponuje výkonnou možností (*schopnost k činu*).³⁵ Vlastnosti duše mají svůj původ ve třech znacích Boha, a to *vládnout, vědět a užívat*.³⁶ Z těchto znaků se zrodily věci lidské, tedy *vzdělání (filosofie), náboženství a politika*. Jakými konkrétními rysy má podle Komenského disponovat vzdělanec?

Vzdělaný duch

Komenský ve spisku *Řeč o vzdělání ducha (De cultura ingeniorum oratio)* zdůrazňuje, že vzdělání člověka se týká především jeho ducha. Duch (*ingenium*) je síla, která nás činí lidmi.³⁷ Je vrozená (dána Bohem) a umožňuje připodobnit se Bohu na základě touhy (podobat se Stvořiteli), která je poháněna právě silou ducha. Tato síla umožňuje chápat všechny věci, vybírat si z nich ty lepší, směřovat za zvolenými lepšími, dosahovat jich a vládnout jimi.³⁸ Duch sídlí v těle a tělo je jeho nástrojem, avšak samotného ducha řídí duše.³⁹

Komenský uvádí, že duch člověka je tvořen čtyřmi částmi. První částí je *mysl (mens)*. Mysl je zrcadlem a váhou všech věcí a mezi její schopnosti také patří věci uchovat, tedy její neodmyslitelnou částí je i paměť. Mysl veškeré věci, informace nebo myšlenky přijímá skrze chápání, poté si na ně vytvoří svůj úsudek a nakonec si vše uchová v paměti. Proto je nástrojem všeho poznání a je složena z nadání, úsudku a paměti. Druhou částí ducha je *vůle (voluntas)*. Ta nad vším v člověku vládne, je velitelkou, ale také rozhodčím. Z myšlenek či informací, které mysl přijala, si vůle vybírá, co přijme a co naopak zamítne, což pramení z její svobody. Každý člověk se na základě své přirozenosti chce mít dobře, proto vůle

³³ Srv. Komenský J. A., *Panegersie*, cit. vyd., s. 80–81.

³⁴ Srv. Komenský J. A., *Panaugie*, cit. vyd., s. 128.

³⁵ Srv. *Tamtéž*, s. 80.

³⁶ Srv. *Tamtéž*, s. 82.

³⁷ Srv. Komenský J. A., *Řeč o vzdělání ducha*, in: *týž, Vybrané spisy II*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1960, s. 111.

³⁸ Srv. Komenský J. A., *Panegersie*, cit. vyd., s. 111.

³⁹ Srv. Komenský J. A., *Pansofie*, cit. vyd., s. 204.

každého člověka hledá dobro. Třetí částí je *hybná mohutnost* neboli vykonavatelka všech věcí. Ta sleduje, co zpracovává mysl, a vykonává to, co rozhodne svobodná vůle. K přirozenosti člověka náleží také být neustále v pohybu. Neumí setrvat v klidu a stále něco vytváří, z čehož následovně vyplývá i moc nad věcmi. Poslední částí ducha je *řeč*. Řeč umožňuje, aby to, co bylo zpracováno myslí, vybráno vůlí a vykonáno hybnou mohutností, mohlo být předáno druhému člověku. Předání probíhá skrze řeč, která vše tlumočí. Čtyři části ducha mají svá sídla v těle. Mysl sídlí v rozumu, vůle v srdci, hybná mohutnost v rukách a řeč v jazyku. Vzdělání ducha je vylepšování jednotlivých jeho částí.⁴⁰

Komenský dále uvádí, že vzdělaný duch je schopen zpracovat myšlenky všeho druhu a bystře se v nich orientovat. Rozeznává myšlenky, které jsou pro něj dobré, od těch, které mu škodí. Prospěšné myšlenky přijme a zpracuje, škodlivé nebo dokonce zlé, odvrátí od sebe pryč. Jeho činy nebo díla jsou dobře a jasně uspořádány. Na základě toho je vzdělaný duch znalý. O tom vypovídá i jeho příjemná řeč, která by měla být rozšiřována k všem těm, jejichž mysl nebyla ještě osvícena. Svou krásnou řečí rozšiřuje světlo moudrosti do míst, kde stále vládne tma a chaos. Osvícena může být, dokonce má být, každá mysl, jelikož světlo má v sobě každý člověk, ať už vzdělaný či nevzdělaný. Jakožto obraz Boha v sobě nese i vše ozařující záři, která do něj byla vložena jako první, protože vše bylo Bohem stvořeno právě skrze světlo. I přes přítomnost světla, kterou v sobě má zakotven každý, u většiny lidí převládá tma. Ta způsobuje chaos, neznalost, zmatek, násilí atd. Je tedy nutné nechat prostoupit temnotu světlem, které ukáže *všechno, všem a všemožně*. Nejdůležitější je pro člověka světlo rozumu, protože toto jasné světlo je moudrostí, která zaručuje pravdivé poznání.⁴¹

Projevy vzdělaného člověka, ať už tělesné či duševní, budou prosvíceny jasem slušnosti, vstřícnosti, skromnosti a laskavosti. Člověk vzdělaný je člověk rozumný, proto vše bude vykonávat správně, a také snadně, bez obtíží. Protože je rozumný a znalý všech věcí, může mluvit o čemkoliv, ale je mu také zcela známo, kdy by měl raději mlčet. Jeho nitro obsahuje pouze myšlenky dobré a užitečné, opačné od sebe odvrací. Tak, jak má být vzdělán jedinec, bude vzdělán i celý národ.⁴²

⁴⁰ Srv. Komenský J. A., *Panegersie*, cit. vyd., s. 111–112.

⁴¹ Srv. Komenský J. A., *Panaugie*, cit. vyd., s. 128–143.

⁴² Srv. Komenský J. A., *Řeč o vzdělávání ducha*, cit. vyd., s. 113.

Vzdělaný národ

Politický spis *Šťěstí národa* (*Gentis felicitas*), který Komenský napsal v polovině 17. století v Uhrách, není určen pouze adresátu, sedmihradskému knížeti Zikmundu Rákócziimu, ale je autorem určen i všem vladařům a politikům. Komenský v tomto díle podrobně vykresluje rysy vzdělaného národa, ale také cestu vedoucí k vytvoření klidného, prosperujícího, a tím pádem i šťastného národa.⁴³

Je však nezbytné alespoň krátce zmínit, jakou úlohu má politika v Komenského emanačním programu. V této odbočce budu vycházet z *Obecné porady o nápravě věcí lidských*. U politiky, jakožto jedné z lidských věcí, a tedy základního projevu lidského jednání, pojednání o národu začíná. Světlo v člověku je mimo jiné odrazem neustálého pohybu, tedy schopností vytvářet věci. A protože přirozeností člověka je mít všeho dostatek, je obklopen vytvořenými věcmi, které mu slouží ku prospěchu. K tomu je zapotřebí politiky, jejímž účelem je, aby si lidé mezi sebou nepřekáželi. Neboli účelem politiky je mír myslí mezi lidmi.⁴⁴ Jak vzdělaný národ podle Komenského vypadá?

Vzdělaný národ⁴⁵ má stanoveny zákony, které jsou respektovány a dodržovány. Nejsou stanoveny vynucenou autoritativní mocí, na kterou by se sám zákon nevztahoval. Jsou stanovovány v souladu s potřebami občanů a i s ohledem na svobodu každého jedince. Přirozeností člověka je svoboda (*libertas*). Komenský říká, že člověk je první tvor svobodně jednajícím⁴⁶ a vzdělaný národ si je vědom toho, že na ni musí brát zřetel, neboť jinak by se nemohl stát celistvým. Stejně tak, pokud se zákony nebudou vztahovat na všechny občany. Platný řád zaručí, že vzdělaný národ bude také šťastným národem. Nutností je nepochybně vykladatel zákona, kterým je moudrý úřad. S ohledem na zákony, občané udržují v pořádku nejenom svá města, obce, ale i své domy. Je důležité, aby nebyl udržován pořádek pouze veřejných míst, ale aby vzdělaný člověk nezapomínal ani na svůj domov. I tam musí vládnout pořádek, čistota a uspořádanost, protože to je odraz nás samých. Komenský kladl velký důraz na řádné hygienické návyky, a proto si pokládá otázku, zda by to vůbec bylo možné, aby vzdělaný člověk mohl žít v neuspořádaném a nečistém prostředí. Vzdělání lidé dbají nejen

⁴³ Srv. Komenský J. A., *Šťěstí národa*, in: týž, *Vybrané spisy VI*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1972, s. 252.

⁴⁴ Srv. Komenský J. A., *Panegersie*, cit. vyd., s. 79–84.

⁴⁵ Srv. Komenského definice národa; je to seskupení lidí, kteří žijí na stejném místě, tedy sdílí stejnou vlast, mluví stejným jazykem, jsou spojeni stejným svazkem lásky, svornosti a snahy o společné dobro – Komenský J. A., *Šťěstí národa*, cit. vyd., s. 259.

⁴⁶ Srv. Komenský J. A., *Pansofie*, cit. vyd., s. 189.

na své domy, ale také na svůj zevnějšek. Jsou řádně upraveni, i přes to, že si jsou vědomi toho, že zevnějšek není v jejich životě tím nejpodstatnějším.⁴⁷

Komenský upozorňuje na to, že ve vzdělaném národě každý člověk musí zastávat určitou funkci, jinak by se národ nebyl schopen o sebe postarat. A protože každý má předpoklady a nadání pro činnost v určité oblasti, nikdo ve vzdělaném národě nebude bez práce. Dohlížet na to je úkolem státu. Nejsou trpění žebráci, ani lidé nezaměstnaní nějakou prospěšnou činností. Pokud každý jedinec bude zastávat svou práci, národ bude prosperovat. Vzdělaný člověk svou práci nevykonává jako nutnou povinnost s ohledem pouze na svůj praktický užitek. Naopak, jeho záměrem je pomoci druhému, protože mezi jeho vlastnosti patří empatie a laskavost. S tím souvisí i to, že v takovémto národě se nevyskytují krádeže ani násilí, vládne zde klid, mír a bezpečí. Negativní aspekty, jako násilí, války, všeobecně zlo, jsou produktem nepřítomnosti světla. Jakmile tma v mysli člověka bude nahrazena světlem, vymizí i násilí.⁴⁸

Národu vzdělanců je v existenci nápomocen nejen Bůh, ale také země, která je pro něj zpřístupněna v celé své kráse. Poskytuje široký výběr surovin, které vzdělaný národ umí zpracovat a naložit s nimi pro svůj prospěch. Je zužitkován každý kousek země. Přirozeností člověka je mít všeho dostatek, a tak vzdělaný národ nemyslí jen na to, aby mu poklady země posloužily k nutnému přežití, ale také aby mu zaručily jisté pohodlí.⁴⁹ Nezapomíná ani na budoucnost, kdy může zasáhnout nepřízeň osudu, a proto si vytváří zásoby nutné k přežití.⁵⁰ Ve vzdělaném národě je rozšířeno nejen zemědělství, ale také řemesla.⁵¹

Vzdělanému národu je především nápomocen nejvyšší a nejmocnější původce, Bůh. Proto podle Komenského vrcholem lidského vzdělání je zbožnost a boží kázeň. Protože bez zbožnosti by i ten největší vzdělanec byl největším barbarem.⁵² Komenský tvrdí, že pokud by měli být lidé vzděláváni ke lsti, podvodům, zlu a bezbožnosti, bylo by lepší, aby nebyli vzděláni vůbec. Bezbožný člověk je dle Komenského roven zvířeti. A protože lidé disponují svobodou, jež je od lidské přirozenosti neoddělitelná, je na nich, jak budou rozvíjet, vzdělávat a zdokonalovat svého svobodného ducha. I přes to, že je člověku dána svoboda rozhodovat o sobě, je v něm také snaha být všeho znalý. Aby cesta za znalostí byla cestou světla, nikoliv

⁴⁷ Srv. Komenský J. A., *Řeč o vzdělávání ducha*, cit. vyd., s. 115.

⁴⁸ Srv. Tamtéž.

⁴⁹ Srv. Tamtéž, s. 114.

⁵⁰ Srv. Tamtéž.

⁵¹ Srv. Komenský J. A., *Štěstí národa*, cit. vyd., s. 261.

⁵² Srv. Komenský J. A., *Řeč o vzdělávání ducha*, cit. vyd., s. 116.

temnoty, je při ní Bůh národu nápomocen. Národy vedené Bohem, se vyznačují stejným rysem; chtějí být šťastným národem.⁵³

Komenský důrazně upozorňuje, že vzdělaný národ se nezabývá pouze politickým uspořádáním či zajištěním pokrmu pro své tělo, ale vyživuje i svou duši. Je si plně vědom toho, že tělesný svět není ten nejpodstatnější. Města vzdělaných lidí jsou plna uměleckých děl. Věnují se svobodným uměním a snaží se o dosažení všeobecného přehledu.⁵⁴ Svůj zájem obrací i k záležitostem minulým. Historie je nutným zdrojem pro jejich budoucí vývoj, díky její znalosti se poučí z chyb, lépe se připraví na budoucnost, ale zároveň získají přehled o plynutí času.⁵⁵ Jejich zájmu neujde ani hudba. Hrají na hudební nástroje, cvičí zpěv a vyučují děti nábožným písním. Vzdělaný národ je plný lidí, kteří oplývají světlem, rozumem, dobrou vůlí a svědomím. Tedy štěstí národa, podle Komenského, závisí na důležitosti vzdělání a výchovy.⁵⁶

Pro Komenského má vzdělání a výchova v životě člověka prvořadý význam. Je podmínkou toho, aby byl národ šťastný. Proto Komenský vypracovává a představuje přesný koncept toho, jak má vzdělání probíhat, a to od narození dítěte. Je přesvědčen, že vzdělaný národ si je vědom toho, že jak je člověk vychován jako dítě, takovým se stává v dospělosti. Je zřejmé, že lépe se vychovává a vzdělává dítě, nežli dospělý člověk, který má již zažitě vzorce chování. Proto první základy vzdělání předají rodiče. Poté přicházejí vychovatelé, kteří vlévají do duše dítěte slušnost, pravidla rozumných činů a krásnou řeč. Následují veřejné školy, kde je žák veden moudrým učitelem, který mu je příkladem. Na veřejné škole je žák učen moudrosti, ctnosti a výmluvnosti.⁵⁷ Nutným prostředkem vzdělanosti jsou knihy, které žák využívá jak ve škole, tak i pro studium doma. V procesu vzdělávání národa jsou také nutná setkávání s vzdělanými muži, kteří okouzlují svým moudrým duchem. Aniž by si to lidé uvědomovali, styk se vzdělanci nejenom inspiruje jejich ducha, ale také učí mravům. Cvičena má být také praktičnost, protože pouze zvykem a dobrým vedením se lze stát mistrem svého oboru. Moudří úředníci se postarají o to, aby lidem nechybělo jak vzdělání, tak i prostředky k němu atd.⁵⁸

⁵³ Srv. Komenský J. A., Štěstí národa, cit. vyd., s. 259.

⁵⁴ Srv. Komenský J. A., Řeč o vzdělávání ducha, cit. vyd., s. 115–116.

⁵⁵ Srv. Tamtéž, s. 116.

⁵⁶ Srv. Komenský J. A., Štěstí národa, cit. vyd., s. 262.

⁵⁷ Srv. Komenský J. A., Řeč o vzdělávání ducha, cit. vyd., s. 121–122.

⁵⁸ Srv. Tamtéž, s. 122–123.

Jak má být dosaženo vzdělaného a šťastného národa? Komenský opakovaně zdůrazňuje, že moudrost je nezbytnou podmínkou pro to, aby národ byl vzdělaným. K tomu je nutno nejdříve určit jasný cíl, který bude ve shodě s *Bohem, církví i vlastí* (lat. *Deus, ecclesia, patria*).⁵⁹ Předem promyšlené a urovnané myšlenky jsou nutné pro dosažení vytouženého cíle, jelikož unáhlené a nepromyšlené kroky by člověka od cíle vzdalovaly. Za těchto okolností by veškerá snaha byla zbytečná a národ by byl zahalen do temnoty nevědomosti. K promyšlenému cíli jsou zapotřebí také prostředky. Těmito prostředky Komenský míní Boha, spolupráci s ním a samotný lid.⁶⁰ Pokud je znám cíl a jsou získány prostředky k němu, zbývá určit způsob, jak prostředky využít a dosáhnout cíle.⁶¹ Když je znám způsob, jak vzdělávat jedince, pak je známo i to, jak vzdělávat celý národ, protože všichni lidé mají stejnou přirozenost. Jak Komenský uvádí v *Obecné poradě*, nejde mu o vzdělání jednoho nebo skupiny, ale *všech* lidí bez rozdílu, tj. bez ohledu na věk, pohlaví, společenské postavení, náboženské vyznání atd. Všichni lidé mají být vzděláni *ve všem*. A také musí být znalí všech věcí, jedině tak jsou schopni rozeznávat mezi zlem a dobrem, mluvit o každé věci s každým člověkem, ale také správně jednat jak s věcmi, lidmi, tak i s Bohem.⁶² Třetím členem triády je *všestranně*. Cílem všestranného vzdělání je *pravda, moudrost a rozumnost*, aspekty, díky nimž se člověk může připodobnit Bohu.⁶³

Podle Komenského se bohužel každý národ nemůže pyšnit přízviskem vzdělaný, a tudíž šťastný. Tento stav je zapříčiněn nevědomostí, která v něm panuje. Nevzdělaný národ nepěstuje zbožnost, tudíž nemůže spolupracovat s Bohem. Národ trpící nevědomostí nepěstuje lásku a mír, ale uchyluje se k válce a nenávisti. Spravedlnost se dostává do područí násilí a nevinnost je utlačena.⁶⁴ Mysl nevzdělaného národa je zatemněna. Tento mrak způsobuje, že věci nejsou viděny takové, jaké ve své podstatě jsou. Tma je cestou k omylu. Komenský je ovšem přesvědčen, že negativní činy, které jsou způsobeny nepřítomností světla, lidé nevykonávají se špatným či dokonce vědomým úmyslem. Vše je způsobeno tmou, která zahalila jejich mysl a zlo činí s přesvědčením, že je to správné. A to proto, že nevědí, co je dobro. Až bude mysl prostoupena světlem a bude poznáno pravé dobro, nebude žádný

⁵⁹ Srv. Tamtéž, s. 120.

⁶⁰ Srv. Tamtéž.

⁶¹ Srv. Tamtéž, s. 121–122.

⁶² Srv. Komenský J. A., *Pampaedie*, cit. vyd., s. 268.

⁶³ Srv. Tamtéž, s. 268–269.

⁶⁴ Srv. Komenský J. A., *Řeč o vzdělávání ducha*, cit. vyd., s. 115.

důvod se od toho odchýlit.⁶⁵ V nevědomém národě je vzdělání velice podceňováno, a proto se takový národ stává nevzdělaným a nešťastným.

3. Vztah vzdělání, mravnosti a zbožnosti

Pro Komenského - pedagoga, theologa a sociálního reformátora - měla etika zásadní postavení. Jeho snahou byl návrat člověka zpátky k jeho lidství. Člověk se má dostat z chaotického a neuspořádaného světa do původní pan-harmonické jednoty. Komenskému jde o přechod, který nejen vychází z lidské přirozenosti, ale také ji určuje. To znamená, o přechod od nerozumnosti k rozumnosti, od nenávisti k lásce, od chaosu k řádu, od neřestného života k ctnostnému životu atd. Komenského cesta k lidskosti je cestou vzdělávání. Aby každý člověk mohl být vzdělán a takto přiveden ke své lidskosti, Bůh dal všem lidem stejnou podstatu lidství. Člověk je veden cestou k lidství svobodně, jelikož svoboda je jednou z vlastností lidské přirozenosti. Mimo svobodu k lidské přirozenosti, také patří např. hledání pravdy, touha po věděni, zbožnost nebo mravnost. „Nešťastné vzdělání, které nepřechází ve zbožnost a mravnost!“⁶⁶

V *Didaktice* Komenský uvádí, že přirozenost je stav, ke kterému člověk má být znovu přiveden. „Pod slovem 'přirozenost' rozumíme také všeobecnou prozřetelnost Boží neboli vliv božské dobroty, která neustává konat při všem všecko; totiž při jednom každém stvoření to, k čemu je určila.“⁶⁷ Bůh neučil nic bez cíle, proto vše, co je na tomto světě a je nám k dispozici, je také k něčemu.⁶⁸ Což pochopitelně lze aplikovat nejen na člověka, ale také na zvíře a věc. Již výše bylo řečeno, že zatemněná lidská přirozenost může být navracena jedině cestou náležitého vzdělávání. Aby se člověk stal opět člověkem, tedy takovým, jakým byl stvořen, musí v sobě rozvinout *rozum (intellectus)*, *vůli (voluntas)* a *srdce (cor)*.⁶⁹ V tomto Komenský spatřuje obecné cíle výchovy. Z rozvinutí rozumu, vůle a srdce poté vyplývá vzdělání *o věcech, mravnost a zbožnost*. Tato tři určení výchovy pramení z tří požadavků kladených na člověka. Vzdělání pramení ze znalosti všech věcí, mravnost ze zmocnění věci (včetně sebe) a zbožnost z obrácení všech k Bohu.⁷⁰

⁶⁵ Srv. Komenský J. A., *Pampaedie*, cit. vyd., s. 282.

⁶⁶ Komenský J. A., *Didaktika velká*, cit. vyd., s. 75.

⁶⁷ Tamtéž, s. 49.

⁶⁸ Srv. Tamtéž.

⁶⁹ Srv. Kairov I. A., Jan Amos Komenský o výchově, *Časopis Pedagogika* 2/1971, s. 185–192.

⁷⁰ Srv. Komenský J. A., *Didaktika velká*, cit. vyd., s. 47.

Prvním požadavkem kladeným na člověka je, že se má stát rozumovým tvorem, neboli pozorovatelem, pojmenovatelem a poznavatelem všeho.⁷¹ *Rozumnost (prudentia)* je podstatou člověka. Komenský z ní odvozuje mnoho dalších vlastností. Je to jakoby státnická moudrost, která se uplatňuje v každodenním životě. Umožňuje, aby s věcmi bylo naloženo s ohledem na to, k čemu byly stvořeny. To také znamená, že tyto věci, které lidem poskytl Bůh, nejsou zneužívány. Jan Patočka o rozumnosti říká: „Tento nový stupeň, který stojí nad natura i ars, Komenský později bude označovat jako prudentia, čerpá své zákony pouze zdánlivě z přírody, ve skutečnosti však ze „samotných základů přírody“, z toho, na čem příroda sama závisí: z prazákladních, na všech úrovních jsoucího identických zákonů všeho jsoucna vůbec.“⁷²

Druhým požadavkem kladeným na člověka je *mravní výchova*, která je pro Komenského nesmírně důležitá. Podle něho mravnost pěstuje základní ctnosti: moudrost, umírněnost, statečnost a spravedlnost.⁷³ Všechny tyto ctnosti jsou lidskou přirozeností. Proto je člověk nezískává z vnějšku, ale jsou v něm rozvíjeny. I sama mravnost je přirozeností člověka. S ctnostmi se člověk rodí, avšak jsou v něm jako semena, která je zapotřebí nechat růst.⁷⁴ Komenský mnohokrát připomíná, jak je důležité se o ctnosti starat a dobře je pěstovat již od narození, protože pokud narostou špatně, je nadmíru těžké je napravit. Tuto situaci rád přirovnává ke stromu: když člověk nechá strom růst křivě, nestará se o něj, velice těžko, vzrostlý strom navrátí do jeho přirozené, to jest vzpřímené polohy. Mravnost je lidskou přirozeností také proto, že každý člověk touží po souladu a harmonii, ať už jde o věci vnější nebo vnitřní. Byť mnoho lidí zmatek a chaos vytváří, tak od své přirozenosti po něm netouží, je to jen výsledek toho, že semena ctností do nich vložená byla špatně pěstována. V *Didaktice* Komenský uvádí: „Avšak i člověk sám není nic než harmonie, a to jak vzhledem k tělu, tak i k duši.“⁷⁵ Člověk funguje a existuje na základě harmonie. I když byla porušena prvotním hříchem, Komenský věřil, že člověka lze zpátky uvést v původní soulad. Pohyby duševní, jsou závislé na vůli, tělesné na srdci, jsou poháněny žádostí, ovšem všemu vládne rozum.⁷⁶

Přesto, že lidství bylo porušeno prvotním hříchem, člověk jako *imago Dei* má v sobě kořeny pobožnosti. Proto jeho přirozenou touhou je nejvyšší dobro. Tudíž třetím požadavkem vznášeným na člověka je *zbožnost*, která představuje vnitřní úctu, kterou se duch spojuje

⁷¹ Srv. Tamtéž, s. 46.

⁷² Patočka J., *Didaktika a pansofie*, cit. vyd., s. 157.

⁷³ Srv. Kairov I. A., *Jan Amos Komenský o výchově*, cit. vyd.

⁷⁴ Srv. Komenský J. A., *Didaktika velká*, cit. vyd., s. 54–55.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Srv. Tamtéž.

s Bohem. Duchu jde především o obnovení vztahu se Stvořitelem. A to nejen proto, aby Bůh, byl člověku nápomocen nebo člověk Bohu, protože byl stvořen jakožto spolupracovník Boha v pozemském světě. Především však, tento pozemský život je pro člověka přípravou či vstupní branou do světa věčného, kam bude přijat Bohem. Patočka uvádí: „Svět a život je mu ovšem přípravou pro budoucí splynutí s Bohem.“⁷⁷ Proto je pro člověka tento vztah natolik podstatný, závisí na něm jeho budoucnost. Radim Palouš, jenž v řadě svých kmenologických textů silně zdůrazňoval theologickou a náboženskou komponentu Komenského myšlení, říká, že veškeré Komenského úsilí směřuje k znovunalezení vztahu s Bohem.⁷⁸ Celý pozemský život má být přípravou pro věčný život. Zbožnost, uvádí Palouš, představuje „jediné potřebné“ („*unum necessarium*“). Nemůže být chápána jako ponořenost do sebe sama, nebo do vztahu s Bohem, není ani nečinným nasloucháním božímu tajemství. Je obrácením *se* k Bohu. A toto „*se*“ znamená usilovnou nápravnou činnost, která se týká celého pobytu na tomto světě. Zbožnost je tedy korunou vědění.⁷⁹ Palouš pokračuje: „Pro Komenského je vědění sjednocováním a sjednocením s Bohem. Vědět, to znamená poznávat pravdu; poznávat pravdu znamená poznávat Boha - tj. spojovat sebe, svou mysl s myslí Boží, navazovat spojení nižšího s Nejvyšším.“⁸⁰ Ostatně také Jan Patočka ve stati *Vývoj pedagogického myšlení Komenského ve všennápravném období* upozorňuje na to, že podle Komenského smyslem lidského života je právě pravdivý vztah k věcem, lidem a k Bohu.⁸¹ V *Pampaedii* Komenský o zbožnosti říká, že je výživou duše, která učí člověka čestnosti.⁸²

Podle Komenského člověk má v sobě kořeny onoho trojího - *vzdělání, mravnosti a zbožnosti*. Každý se rodí způsobilý k poznání věcí, k souladu mravů a k milování Boha.⁸³ Tudíž je přirozené, aby se člověk stal znovu moudrým, ctnostným a svatým. Tato trojí forma výchovy je stěžejním bodem celého Komenského systému, je nutností a cestou k universální nápravě lidstva. Kde a jak se má tato triáda realizovat? Dílnou lidskosti pro Komenského je škola a není školy bez učitele.

Komenský byl přesvědčen, že prvotními učiteli člověka mají být rodiče. Jejich role je nejdůležitější, jelikož člověk se nejlépe učí v dětském věku. V mnoha spisech apeluje na rodiče a např. ve spisku *Informatorium školy mateřské* podává rodičům důkladný návod

⁷⁷ Patočka J., *Didaktika a pansofie*, cit. vyd., s. 144.

⁷⁸ Srv. Palouš R., *Komenského Boží svět*, cit. vyd., s. 64.

⁷⁹ Srv. Tamtéž, s. 69.

⁸⁰ Tamtéž, s. 67.

⁸¹ Srv. Patočka J., *Vývoj pedagogického myšlení Komenského*, cit. vyd., s. 92.

⁸² Srv. Komenský J. A., *Pampaedie*, cit. vyd., s. 325.

⁸³ Srv. Komenský J. A., *Didaktika velká*, cit. vyd., s. 49.

na výchovu dítěte. Byl si ale také vědom toho, že od určitého věku dítěte je zapotřebí, aby jeho výchova byla předána do rukou odborníků. Ve *Velké didaktice* Komenský uvádí: „Avšak již se rozmnožili lidé i práce lidské a je málo těch, kdo by buď uměli, nebo mohli nebo při svém zaměstnání stačili na vzdělávání svých dětí; proto blahodárnou radou již dávno je zavedeno, že osobám k tomu vybraným, vynikajícím vědomostmi a přísností mravů, bývají svěřovány k vychovávání dítky mnohých rodičů zároveň. Ti pěstitelé mládeže slovou obyčejně učitelé, mistři, školmistři, profesori; sama pak místa určená k oněm společným cvičením slovou školy, vzdělávací ústavy, posluchárny, koleje, gymnasia, akademie atd.“⁸⁴ Např. právě v *Didaktice* Komenský připomíná důležitost škol a apeluje, aby vzdělání byli *všichni* bez rozdílu a také, aby byli vzděláni *všemu* a *všestranně*.⁸⁵ Upozorňuje také na nedostatky současných škol a žádá, aby byly přetvořeny ve školy lepší. V *Pampaedii* přichází Komenský s myšlenkou universálního vzdělávání a s tím související ideou universální školy. Byl přesvědčen, že vzdělání je procesem celoživotním, a proto představuje několik stupňů škol, které člověka povedou od narození až ke smrti. Jan Patočka se o pojetí Komenského školy vyjadřuje takto: „Školou je nyní celý lidský život, utříděný do přirozených údobí vývojových. Jeden školský stupeň podává ruku druhému a školení člověka k universalitě nikdy neustává - škola v užším smyslu nestačí úkolu vytvoření člověka vskutku lidského. Člověk se v každém údobí svého života musí stávat člověkem.“⁸⁶ V *Pampaedii* je představeno sedm⁸⁷ stupňů škol, které jsou přirovnány ke kalendářním měsícům podle dosaženého vzdělání:

- I. Škola zrození (leden)
- II. Škola dětství (únor a březen)
- III. Škola chlapectví (duben)
- IV. Škola jinošství (květen)
- V. Škola mládí (červen)
- VI. Škola mužnosti (červenec - listopad)
- VII. Škola stáří (prosinec)⁸⁸

Primárnímu vědění se člověk učí ve škole *základní*, poté přichází škola *střední* neboli škola mužného věku. Jak již o ní vypovídá název, tak škola mužného věku je určena pro dospělého

⁸⁴ Tamtéž, s. 65.

⁸⁵ Srv. Tamtéž, s. 76.

⁸⁶ Patočka J., Vývoj pedagogického myšlení Komenského, cit. vyd., s. 92.

⁸⁷ Bývá jich zmiňováno i osm, přičemž osmý stupeň školy je škola smrti.

⁸⁸ Srv. Komenský J. A., Pampaedie, cit. vyd., s. 296.

člověka, kde rozvíjí především praktickou část vzdělání. V tomto stupni - škole má člověk využít vzdělání, mravy a zbožnost, kterých se naučil ve škole základní.⁸⁹ Poslední školou je škola *stáří* neboli vrchol lidské moudrosti. Ani v tomto období nesmí zapomenout na to, co se naučil v předchozích letech, ba naopak, jakožto vrchol lidské moudrosti, má být příkladem pro všechny ostatní.⁹⁰

Podle Komenského oživujícím světlem škol jsou učitelé. Komenský si uvědomuje, že povolání učitele je pro nápravu lidstva nadmíru důležité, proto pečlivě vypracovává postupy a formu výuky, které podle něho budou nejúčinnější. Hluboce promýšlí jakými vlastnostmi a dovednostmi by dobrý učitel, později v *Pampaedii* universální učitel neboli všeučitel, měl disponovat. V této limitované práci může být připomenut jen zlomek těchto požadavků, spíše jen jako ukázka nároků, jaké jsou u Komenského na všeučitele kladeny. Učitel má být vzorem pro svého žáka, tedy má být takovým, jakým se pod jeho vedením žák má stát. Nejen, že se učitel stává vzorem, ale také musí znát a ovládat způsoby, jak dosáhnout toho, aby se jeho žák stal vzdělaným, mravným a zbožným, takovým, jakým je on sám. Tento způsob musí být podřízený vlastnostem lidské přirozenosti, např. musí být brán zřetel na svobodu, dobrovolnost, jednoduchost atd. A pochopitelně, aby žák neztratil zájem o vzdělání, učitel musí být ve své výuce horlivý a nadšený.⁹¹ Stejně jako musí být pěstován vztah rodiče a dítěte, nesmí se podcenit ani vztah mezi učitelem a žákem. Učitel by měl ke svým žákům přistupovat láskyplně, protože jedině tak, bude jeho práce smysluplná.

4. Křesťanská pansofie jako cesta k pravé moudrosti

Podle Komenského každý člověk musí mít na paměti nutnost vzdělávání, jež je proces celoživotní a vede k naplnění lidství. Jak bylo výše uvedeno, Komenský klade důraz nejen na vzdělávání teoretické, ale i na vedení k mravnosti a zbožnosti. Otázkou je, jaké vzdělání to má být, aby pomohlo odstranit ze světa zmatky? Podle Komenského na tuto otázku odpovídá pansofie, moudrost, jež je základem vzdělání.⁹²

Za první Komenského vševědné dílo byl dlouho považován *Předchůdce vševědy (Pansophiae prodromus)*, který svým vznikem spadá do doby, kdy Komenský dával definitivní podobu

⁸⁹ Srv. Tamtéž, s. 329.

⁹⁰ Srv. Tamtéž, s. 334.

⁹¹ Srv. Tamtéž, s. 305.

⁹² Srv. Pařízek V., J. A. Komenský a jeho odkaz dnešku, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1987, s. 38.

latinsky psané *Velké didaktice*.⁹³ Ovšem později se ukazuje, že v *Předchůdci vševedy* objasňuje základní myšlenku, která je obsažena již ve *Velké didaktice*. Jedná se o myšlenku, že vše se prokazuje základy vzatými ze samé přirozenosti. Komenského představa světa je rozčleněna na tři vrstvy: *boží věci* (nejsou lidskému poznání přístupné), *lidské věci* (jsou porušeny) a *příroda*, ve které člověk najde obecné principy, které jsou paralelní pro všechny tři vrstvy a na jejichž základě budou napraveny věci lidské, tzn. i výchova. Výchovu, která nutně musí být obsahem vzdělávání, je možné uvést v soulad na základě myšlenek vševedy o obecné harmonii universa a možnosti poznání obecných principů, na nichž právě harmonie a universum stojí. Komenského teoretický základ pedagogického úsilí představuje nahlédnuté ideje, které jsou dány vševedou. Nejen, že vševeda má tedy umožnit vytvoření dokonalé pedagogické teorie, ale také se má stát obsahem dokonalého vzdělání. Jelikož v ní jde o pojetí světa, tedy jak má lidská mysl obsáhnout svět. Tím se zároveň stává východiskem pro řešení otázek obsahu vzdělání. Smyslem Komenského vševedného snažení je sjednocení lidského vědění, které by na základě své harmoničnosti a úplnosti bylo přístupné všem lidem.⁹⁴

Komenský si pokládal zásadní otázku, jak vytvořit vševedu, kterou by si osvojil každý člověk. Právě tomuto problému se věnoval ve výchovných spisech. Jeho snahou bylo vyřešit otázku, jak dát všem lidem obecné vzdělání, což znamená dovést je k pravé moudrosti.⁹⁵ Komenský se domnívá, že je zapotřebí hledal křesťanskou vševedu, která je založena na pevných principech a vede ke skutečné pravdě.⁹⁶ Taková pansofie umožní člověku pravé poznání Boha a ujištění, že bez Boha je vše ničím. Proto křesťanská vševeda bude uspořádána tak, aby všechno vedlo k hledání a nalézání Boha.⁹⁷

Patočka se domníval, že pansofie tvoří osu Komenského díla, a na tomto základě jeho tvorbu rozdělil do tří období,⁹⁸ z nichž druhé je zasvěceno právě pansofii. Ve stati *Vývoj pedagogického myšlení Komenského ve všenápravném období* uvádí: „... a od roku 1630 máme před sebou již Komenského - pansofa, myslitele světové jednoty, harmonie a paralelismu, který odtud se snaží vyvodit jak základy vychovatelství, tak jednotný předmět vyučování a výuky.“⁹⁹ V pansofickém období je kladen primární důraz na jednotu a celkovost vědění. Patočka též upozorňuje, že již v před-pansofickém období se vyskytuje problém, který

⁹³ Srv. Komenský J. A., *Předchůdce vševedy*, in: *týž*, *Vybrané spisy V*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1968, s. 241–242.

⁹⁴ Srv. *Tamtéž*.

⁹⁵ Srv. *Tamtéž*, s. 243.

⁹⁶ Srv. *Tamtéž*, s. 261.

⁹⁷ Srv. *Tamtéž*, s. 264.

⁹⁸ První období jest před-pansofické, druhé jest pansofické a třetí všenápravné.

⁹⁹ Patočka J., *Vývoj pedagogického myšlení Komenského*, cit. vyd., s. 72.

je řešen až v období pansofickém. V před-pansofickém období si Komenský kladl otázku, jak zbloudilého člověka přivést zpátky k řádu a pravdě. Zprvu tato otázka byla vyřešena nábožensky, ovšem v období pansofickém je tento problém řešen výchovou a všeobecným vychovatelstvím.¹⁰⁰

Komenského pansofie je samozřejmě velmi důležitá také v třetím všenápravném období. V němž se stává jednou, ze sedmi součástí *Obecné porady o nápravě věcí lidských*. V tomto všenápravném období měla Komenského pansofie obsáhnout celé lidské vědění.¹⁰¹ V *Obecné poradě* je pansofie charakterizována jako všeobecná moudrost, která všem lidem ukazuje všechno jejich dobro i všechno jejich zlo, a tím jim pomáhá dospět k dobru a vyhnout se zlu.¹⁰² V *Pampaedii* Komenský o vševědě říká; má-li být změněn svět, musí být od základů změněno lidské učení, a to způsoby, které ukazuje vševěda. A to konkrétně tak, že všechno, čemu jsou lidé učeni, nebude kouskovité neboli částečné, nýbrž jednotné a celistvé, nebude to něco povrchního a zdánlivého, nýbrž pevného a věčného, a nakonec ne něco trpkého a nuceného, ale mírného a lahodného, proto trvalého.¹⁰³

Pansofie je základem a tvůrkyní dokonalého rozumu, řeči a jednání. Vytváří soulad nejen mezi přírodou a člověkem, ale také mezi rozumem a vírou.¹⁰⁴ Radim Palouš uvádí, že pansofie je pro Komenského tím, co filosofie a teologie mají společného. Je natolik zásadní právě proto, že Komenský byl přesvědčen, že o filosofii nelze pojednávat bez teologie a o teologii bez filosofie.¹⁰⁵

Pansofie tvoří ústřední pojem celé Komenského pedagogické soustavy. Pansofický základ se promítá do obsahu vzdělání. Ten měl pět složek, jimiž jsou vyučování vědám, umění, jazyků, mravnosti a zbožnosti.¹⁰⁶ Komenský vznášel požadavek vůči školám, aby své žáky neučili dívat se cizíma očima, ani rozumět cizím rozumem. Pansofický základ spočívá na požadavku, aby každý člověk poznával svým vlastním rozumem, aby se opíral o poznání skutečných věcí bez předsudků. Vzdělávat mládež pro Komenského neznamena učít je výrokům a frázím, nýbrž otevírat jim porozumění pro věci. Proto vyučovat se má za pomoci smyslu a rozumu.¹⁰⁷ „Umělé vyučování musí být naplněno obsahem pansofického vědění, nahlízejícího neustále

¹⁰⁰ Srv. Tamtéž, s. 72–73.

¹⁰¹ Srv. Pařízek V., J. A. Komenský a jeho odkaz dnešku, cit. vyd., s. 39.

¹⁰² Srv. Komenský J. A., Pansofie, cit. vyd., s. 175.

¹⁰³ Srv. Komenský J. A., Pampaedie, cit. vyd., s. 287.

¹⁰⁴ Srv. Pařízek V., J. A. Komenský a jeho odkaz dnešku, cit. vyd., s. 39.

¹⁰⁵ Srv. Palouš R., Komenského Boží svět, cit. vyd., s. 7.

¹⁰⁶ Srv. Tamtéž, s. 41.

¹⁰⁷ Srv. Tamtéž, s. 42.

univerzum."¹⁰⁸ Cílem pansofického vzdělání je dosažení moudrosti. Pokud jí bude dosaženo, je možná náprava lidstva. Pravá moudrost je světlem lidské mysli, díky níž rozum vše prohlédne, vůle volí správné a lidská síla koná, jak nejlépe může. Pokud člověk nabytí pravé moudrosti, žádná ze složek nechybí, tedy rozum, vůle a lidská síla konají, jak mohou. Jestliže by jedna z těchto částí nepracovala, tak jak jí je od Boha určeno, není možné mluvit o pravé moudrosti.¹⁰⁹

Podle Palouše, Komenský skrze pansofii toužil lidstvu předat ucelený obraz světa. A to se zřetelem nejen na potřeby člověka učeného, ale na potřeby celé společnosti. Pansofie měla být ucelenou, jednotnou, pravou a jedinou cestou k moudrosti a současně i k naplnění lidství. Měla pracovat s obecnými principy, které jsou co nejpřirozenější cestou rozšířeny mezi všechny lidi. A také měla zaručit správné užívání vědění ku prospěchu, harmonii a míru každého člověka.¹¹⁰ Radim Palouš upozorňuje, že pansofie míří k nejvyššímu vrcholu a to k absolutnu.¹¹¹

5. Vzdělání jako věc lidská

V Komenského universálním emendačním programu je vysloven požadavek, aby byly napraveny především tři věci lidské, filosofie, politika a náboženství. Pro téma této práce, která je zaměřena k problému vzdělání, je nejdůležitější první věc lidská, filosofie. Té bude věnována největší pozornost. Nejprve bude objasněno, co to lidské věci jsou a jak vznikají. Dále, jak Komenský chápe pojem filosofie, proč jsou lidské věci porušeny a co je „nová obecná filosofie“.

Co to jsou věci lidské? Jsou to věci, které jsou v přímém vztahu k vznešenosti lidské přirozenosti.¹¹² V běžném žití má člověk kolem sebe nespočet věcí, které užívá s různou pravidelností. Některé z těchto věcí sdílí s nižšími tvory, se zvířaty. Avšak právě ty mu přirozeně nemohou být vlastní. Vše, ať už dobré, či zlé, ale nižšího řádu, musí být podřízeno řádu lidskému, protože člověk, obraz Boha, je rozumem nadřazen zvířeti.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 34.

¹⁰⁹ Srv. Pařízek V., J. A. Komenský a jeho odkaz dnešku, cit. vyd., s. 146.

¹¹⁰ Srv. Palouš R., Komenského Boží svět, cit. vyd., s. 40–41.

¹¹¹ Srv. Tamtéž, s. 64.

¹¹² Srv. Komenský J. A., Panegersie, cit. vyd., s. 79.

O rozumu Komenský říká, že je lidskou přirozeností, je touhou vědět vše a pravdivě.¹¹³ Věci lidské jsou ty, které jsou člověku přirozené. Jsou-li přirozené a vlastní, jak vznikají?

V člověku, jenž je *imago Dei* je obsaženo cosi božského. Tím nejcennějším v něm je světlo, které je tím prvním, co do něj Bůh vložil. Dokonce celý svět (božské divadlo) byl stvořen za pomoci světla, proto světlo musí být tím nejdůležitějším.¹¹⁴ Člověk zrcadlí božské vlastnosti: *vědět, vládnout a užívat (scio, regno, uti)*, které jsou pro něj, jakožto vládce viditelného světa, stavebním kamenem. Jak ve světě božském, tak i lidském se na základě těchto božských vlastností rodí *moudrost, moc a dobro*. Protože přirozeností člověka je vědět, z níž vzniká *moudrost, vládnout, tedy dobro a užívat, tedy moc*. Jelikož rozum je touha vše vědět pravdivě, je rozum odvozen z první božské vlastnosti vědět, a proto také umožňuje cestu k dosažení moudrosti. Z druhé božské vlastnosti, vládnout, vzniká vůle.¹¹⁵ Vůle hledá dobro, které je jejím cílem, poněvadž přirozeností člověka je mít se dobře, tzn. nezažívat bídu, nemoc či něco podobně skličujícího. Poslední, třetí božskou vlastností je užívat; z ní ve světě lidském vznikla schopnost k činu. Lidská bytost je aktivní a má potřebu stále něco vytvářet, což je způsobeno světlem neboli vše-ozařující září, která je hybnou silou všeho. Je to jakýsi aktivní princip, s nímž nutně souvisí i pohyb, vedoucí lidské bytosti k neustálé činnosti. Samozřejmě, že touha stále něco vytvářet je ovlivněna i přirozeností mít se dobře. Avšak ze schopnosti k činu se zrodila moc vládnout věcem.¹¹⁶

Věnujme nyní pozornost tomu, jaké podle Komenského jsou věci lidské. První věcí lidskou je *filosofie* neboli *vzdělání*, které je odvozeno z božské vlastnosti vědět, základem je tu rozum. Druhou lidskou věcí je *náboženství*, odvozeno z vládnutí, zde vůle. A třetí lidskou věcí je *politika*, která je odvozena z užívání, v čele s výkonnou schopností. V těchto třech lidských věcech tkví lidské štěstí. Pokud tyto lidské věci budou užívány v souladu s prvotní příčinou jejich stvoření, bude podle Komenského vše ve svém pořádku.¹¹⁷

Dříve než přistoupíme k výkladu filosofie jakožto věci lidské, je nutné vysvětlit, jak Komenský pojem „filosofie“ chápe. Termín filosofie byl poprvé nejspíš užit Hérakleitem z Efesu s významem touha po věděni, což člověka má přivést ke smyslu jeho života. Konkrétně je filosofie složeninou slov *filein* (mít rád, toužit po něčem) a *sofia* (moudrost),

¹¹³ Srv. Tamtéž, s. 81.

¹¹⁴ Srv. Komenský J. A., *Panaugie*, cit. vyd., s. 128–129.

¹¹⁵ Srv. Komenský J. A., *Panegersie*, cit. vyd., s. 81–83.

¹¹⁶ Srv. Tamtéž, s. 80–83.

¹¹⁷ Srv. Tamtéž, s. 82.

z nichž vznikne filosofie = láska k moudrosti.¹¹⁸ I přes to, že Komenský byl znalý řecké tradice, filosofie pro něj nese význam jiný. Není pro něj láskou k moudrosti, ani znalostí toho, co se dá poznat smyslem a rozumem. Filosofie je moudrost zahrnující všechnu pravdu, jistou a vědeckou znalost všech věcí.¹¹⁹ Je světlem, skrze něž každý vidí, co a jak opravdu, skutečně jest. Také přináší léky a prostředky k napravení církve a státu.¹²⁰ Stejně tak jako pojem vzdělání, který Komenský chápal jako cestu k opravdovému a plnému lidství, nikoliv jako přijímání, zpracování a uchování informací s cílem přípravy pro budoucí povolání, i pojem filosofie, má pro něj specifický význam.

Ať už se jedná o samotnou filosofii, náboženství či politiku, Komenský je přesvědčen, že lidské věci jsou porušeny, protože není nastolen mír mezi myslí a věcmi, myslí a lidmi, ani mezi svědomím a Bohem. Největší porušení je mezi svědomím a Bohem, jelikož lidská zbožnost je stavební jednotkou všeho, co jest. Pokud nebude nastolen mír mezi lidmi a Bohem a člověk nepřistoupí na jejich spolupráci, která je pro lidský život nutná, jelikož je pomocníkem božím, nebude moci nastat mír mezi myslí a věcmi ani lidmi. Je tedy nutné, aby byla napravena filosofie, bez níž není možné vzdělání. Vzdělání je cesta k naplnění lidství. Pokud nebudou napraveny věci lidské, cesta k lidskosti nikdy nebude dokonána.

Základní jednotkou vzdělání je rozum. Ten, jak Komenský zdůrazňuje, touží po pravdě. Avšak porušené vzdělání je zahaleno tmou, tudíž rozum nemůže poznat pravdu. I navzdory tomu, že si lidé našli větší zalíbení ve stínech, v každém člověku je přítomno světlo, které vše vidí pravdivě. Tento stav způsobuje to, že pravdu vystřídala domněnka. Absence pravdy je nebezpečná, jelikož veškeré zlo je způsobeno právě tím, že lidé zavírají oči před pravdou, která je jen jedna, jednoduchá a je všude. Nekriticky přijímané a vnucované domněnky vedou k válkám, nenávisti, nepochopení a také nevědomosti.¹²¹ I přes to, že v současné situaci dominuje temnota, Komenský je přesvědčen, že lidské věci nejsou úplně zničeny, a že existuje možnost nápravy. Pod veškerými omyly je stále přítomna láska, dobro, moudrost, které pouze čekají na příležitost k návratu. Člověku musí být ukázána správná cesta; Komenský je totiž přesvědčen o tom, že bude-li člověk znát pravé dobro, nebude již chtít ani konat nic jiného. Nutností je ukázat lidem prostředky k dosažení tohoto cíle, k nápravě věci

¹¹⁸ Srv. Kolektiv autorů, *Filosofický slovník*, Olomouc 2002, s. 123.

¹¹⁹ Srv. Komenský J. A., *Panorthosie*, cit. vyd., s. 398.

¹²⁰ Srv. *Tamtéž*, s. 398–399.

¹²¹ Srv. Komenský J. A., *Panegersie*, cit. vyd., s. 90.

lidských.¹²² Cíl je určen a ke každému cíli musí vést i cesta. Jaká vede cesta k nápravě věcí lidských?

Cesta za nápravou věcí lidských směřuje skrze *jednotu, prostotu a dobrovolnost*.¹²³ Tato hlavní cesta je zárukou zdárného cíle. Komenský je přesvědčen, že všechny dosavadní pokusy byly vedeny po vedlejších cestičkách, snad by se dalo říci až oklikách, proto je nutné se zpět navrátit k nejvlastnější a hlavní cestě. Zmíněná cesta bude za první cestou *jednoty*, což znamená, řečeno slovy Komenského: „Jedním slovem všechno, všem, a vším způsobem.“¹²⁴ Jednota je pro nápravu nadmíru důležitá, protože její nepřítomnost znamená to, že určité věci budou zastíněny, což vede k absenci světla, neboli ke zmatku.¹²⁵ Druhou cestou je cesta *prostoty*. Člověk chce vědět více, ba dokonce nahlédnout až tam, kam jeho mysl nedosahuje. I přes to, že jeho touhou je připodobnit se Bohu, musí si být vědom toho, že jím není a ani se nemůže stát. V jeho možnostech je pouze podobat se mu, a tudíž druhá cesta značí nechtít vědět více, než co dal lidstvu Bůh, tedy to, na co lidská mysl dostačuje. Kdyby Bůh chtěl, poskytl by člověku a lidstvu více, je ovšem nutné i tady respektovat rozhodnutí boží.¹²⁶ A nakonec třetí cestou je cesta *dobrovolnosti*. Již bylo řečeno, že nepřináší ovoce, je-li člověk do něčeho nucen či násilím tlačěn. Ba naopak, taková cesta by byla kontraproduktivní. Dobrovolnost zaručí, že lidé budou toužit po pravdě, dobru a budou konat to, co je potřeba. S tím souvisí, že při svém konání budou rozeznávat dobré od špatného a v duchu své dobrovolnosti si vždy vyberou správně. Tato trojice cest zaručí, že lidé budou nejlépe směřovat ke svému cíli, jímž je náprava věcí lidských.¹²⁷

Nyní vyvstává otázka, co Komenský míní termínem nová obecná filosofie? Byla uvedena důležitost myšlenky jednoty, nejenom v nápravném programu, ale v celém životě člověka. Komenský je přesvědčen, že dosavadní pokusy o nápravu nebyly prováděny s ohledem na zmíněné cesty a ani s ohledem na celkovost či jednotu. Spíše bylo užito násilí a nevhodných prostředků, které stejně k žádné nápravě nevedly. Komenský tudíž nepožaduje již pouze nápravu (neboli *orthosi*), ale všenápravu (*panorthosi*).¹²⁸ Což znamená universální nápravu všech, ve všem a všestranně. Součástí takto pojaté universální emendace má být „nová všeobecná filosofie“. Komenský pátral po prostředcích, s jejichž pomocí lze provést

¹²² Srv. Tamtéž, s. 103.

¹²³ Srv. Tamtéž, s. 107.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Srv. Komenský J. A., Panegersie, cit. vyd., s. 107–109.

¹²⁶ Srv. Tamtéž, s. 109.

¹²⁷ Srv. Tamtéž, s. 110.

¹²⁸ Srv. Komenský J. A., Panorthosie, cit. vyd., s. 384.

všenápravu. Domníval se, že jimi jsou věci lidské, tedy všeobecná politika, náboženství a filosofie. Byl přesvědčen, že nová filosofie se stane základem nového, osvětleného věku, protože vše postaví před lidský rozum *jasně, pravdivě a spořádaně*.¹²⁹ Bude představovat dokonalou znalost všeho, co se týká lidského života. A to na základě toho, že její všeobecnost zaručí jednoduchost. Má to být filosofie, která bude přístupná pro všechny, bez rozdílu věku, postavení, pohlaví atd.¹³⁰ Komenský novou filosofii nazval osvěcovatelkou neboli uskutečňovatelkou světa praktického.¹³¹ Jaký je však cíl této nově vzniklé osvěcovatelky? Cílem nové obecné filosofie je smíření rozporů, a to skrze nalezení, ustálení a na světlo přivedení pravých idejí věcí. Ani zde Komenský nezapomíná na prostředky, které umožní dosáhnout zmíněného cíle a jsou také zárukou uchopení celé nové filosofie. Těmito prostředky jsou tři boží knihy. Z těchto knih vytékají řeky moudrosti a zase se do nich zpátky vrací. Tyto knihy budou učit novou filosofii *vnitřně* (skrze smysly, pod vedením rozumu), *zevně* (všechno stvoření kolem nás) a *vnitřně i zevně* (Bůh slovem). Na těchto prostředcích je pochopitelně založen i základ nové filosofie, která bude zkoumat přirozenost věcí, za prvé; *smyslem (sensus)*, za druhé; s použitím světla *rozumu (ratio)* a za třetí; s pomocí *božího zjevení (fides)*.¹³²

Z uvedeného vyplývá, že nová universální filosofie bude v lidském světě zaujímat výsadní postavení. Její důležitost je dokázána tím, že vše bude skrze ni probíhat a vše na ni bude založeno. Stane se jakýmsi pramenem všech řek, z něhož všechny řeky vycházejí a všechny řeky jej zároveň obsahují. Nová všeobecná filosofie hledá mír myslí s věcmi skrze pravé poznání. Zároveň uvede vrozené pravdy v soulad ku prospěchu všech lidí.¹³³ Komenský naléhavě upozorňuje, že nová všeobecná filosofie zde není jen pro vybrané jedince, ale pro všechny lidi bez rozdílu. Je samozřejmé, že jejími hlavními spolupracemi mají být všeobecná politika a nové všeobecné náboženství, jelikož Komenský nepožaduje pouze novou filosofii, ale chce posunout výše všechny tři věci lidské. Jedná se zde o jakési nejvyšší postavení, kterého by mohly věci lidské dosáhnout, jejich nejvyšší pozice. Právě v zevšeobecnění dochází k jejich dokonalosti. Takto sestavená koncepce umožní návrat lidstva k sobě samým, tedy k uskutečnění všenápravy.

¹²⁹ Srv. Tamtéž, s. 398.

¹³⁰ Srv. Tamtéž, s. 399.

¹³¹ Srv. Tamtéž, s. 417.

¹³² Srv. Komenský J. A., *Panorthosie*, cit. vyd., s. 399 – 400.

¹³³ Srv. Tamtéž, s. 413.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na Komenského pojetí vzdělance. Tedy člověka, který se má jakožto *imago Dei* stát vládcem pozemského světa a spolupracovníkem božím. Toho bude dosaženo, pokud bude vychováván a vzděláván řádným způsobem. Proto cílem výchovy a vzdělání je dosažení opravdové lidskosti. Neboli člověk se má stát skutečným člověkem, protože jedině tak, může dosáhnout spokojenosti a štěstí. Komenského výchovatelská nauka je filosofická, ovšem svůj základ má v teologii.

Téma výchovy a vzdělávání bylo, je a bude, stále naléhavé. I přes to, že Komenského výchovatelské schéma je silně ovlivněno dobovou křesťanskou naukou, domnívám se, že jeho myšlenky jsou nadčasové. Jedná se např. o myšlenku důležitosti výchovy dítěte, již v prenatálním období, o níž se dočteme např. ve spisku *Informatorium školy mateřské*. Nebo přístupy k výchově s ohledem na vlohy (individualitu) dítěte. Komenský si byl vědom toho, že výchova a vzdělávání jsou zásadní pro směr lidského života. Proto s náležitou opatrností a citem sestavil podrobné schéma, jak má být výchova vedena již od početí dítěte. A protože výchova a vzdělání jsou procesy celoživotní, jsou rozpracovány až do smrti člověka.

Komenského nauka, která je cestou k opravdovému lidskému vzdělanci, je sestavena tak, aby byla přístupna každému jedinci. Tzn. je srozumitelná, uspořádaná, vysvětlující, ale nikoliv nařizující. Celá jeho snaha o nápravu člověka, národa a posléze celého světa, pramení z Komenského lásky nejen k člověku, ale k celému světu. Komenský věří v člověka, v jeho napravení, v jeho pravou a čistou podstatu. Věřící ve světlo, které je v každém z nás, a které je možné nechat prostoupit. A právě v této Komenského lásce, ze které pramení všechny jeho nauky, vidím smysl, který by měl být známý a přirozený každému člověku.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura:

1. **Komenský, J. A.** *Vybrané spisy II.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství , 1960. 84-9-02.
2. —. *Vybrané spisy IV.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství , 1966. 14-030-66.
3. —. *Vybrané spisy V.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství , 1968. 14-011-68.
4. —. *Vybrané spisy VI.* . Praha : Státní pedagogické nakladatelství , 1972. 14-261-72.
5. **Komenský, J. A.** *Didaktika velká.* Brno : Komenium , 1948.
6. —. *Východisko ze školských labyrintů na volné prostranství .* Praha : Státní pedagogické nakladatelství , 1956.
7. —. *Spisy o první filosofii .* Praha : OIKOYMENH, 2017. 978-80-7298-204-2.

Sekundární literatura:

8. **Kairov, I. A.** <http://pages.pedf.cuni.cz>. [Online] 1971.
<http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=8622&lang=cs>.
9. **Klíma, Jiří V.** *Věčně živý Komenský .* Praha : Česká grafická Unie , 1941.
10. **Kolektiv autorů.** *Filosofický slovník .* Olomouc : Nakladatelství Olomouc , 2002. 80-7182-064-4.
11. **Palouš, Radim.** *Komenského Boží svět.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství , 1992. 80-04-25615-5.
12. **Pařízek, Vlastimil.** *Jan Amos Komenský a jeho odkaz dnešku .* Praha : Státní pedagogické nakladatelství , 1987.
13. **Patočka, Jan.** *Komeniologické studie I.* Praha : OIKOYMENH, 1997. 80-86005-52-6.
14. —. *Komeniologické studie II.* Praha : OIKOYMENH, 1998. 80-86005-03-4.
15. —. *Komeniologické studie III.* Praha : OIKOYMENH, 2003. 80-7298-079-3.
16. **Soudilová Věra, Palouš Radim.** *Comenius redivivus: Příspěvky k filosofii výchovy.* Praha : Studia paedagogica , 1991.